

“KÜLTÜR OTARŞISI” KAVRAMI ÜZERİNDEN ADIMLAR DERGİSİNDE YÜRÜTÜLEN FAŞİZM TARTIŞMALARI

Discussions on Fascism Which Was Conducted Over the Concept of “Cultural Autarchy” in Adımlar Journal

İlkay Yurdal*

38

Öz

II. Dünya Savaşı'nın etkilerinin doruğa çıktığı 1940'lı yıllar, Türkiye'deki kültür ve siyaset tartışmalarında önemli bir yer tutmaktadır. Faşizmden etkilenen hareketlerin devlet içinde ve devlet dışında yükselişe geçtiği ve yayıncılık alanında da kendini gösterdiği bu dönem, Erken Cumhuriyet döneminin kültür politikalarında gidilen değişiklik ile daha da çatışmalı bir sürece dönüşmüştür. Bürokrasi içinde Hasan Ali Yücel ve Reşat Şemsettin Sırer arasında var olan mücadele, sivil alanda Türkçü-Turancı gruplar ile aydınlanmacı, liberal, sol-sosyalist grupların yürüttükleri polemikler biçiminde kendini göstermiştir. Yurt dışında sosyal bilimler alanında eğitim görüp Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi içinde bir araya gelmiş genç bir akademisyen kuşağının oluşturduğu çevrenin faaliyetleri, dönemin sol tandanslı anti-faşist hareketini anlamak açısından hayli önemlidir. Bu çalışmada, bahsedilen çevrenin önemli isimlerinin yayınladığı *Adımlar* dergisi, faşist görüşleri “kültür otarşisi” kavramı üzerinden eleştiren değerlendirmeleri çerçevesinde ele alınacaktır. *Adımlar* dergisinin Türkiye'de 1940'lı yıllardaki faşizm karşıtı hareket içerisindeki yeri, Behice Boran ve Muzaffer Şerif Başoğlu'nun başını çektiği tartışmalara odaklanılarak tartışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Türkiye'de faşizmin yansımaları, Ankara çevresi, Adımlar, Kültür otarşisi

* Ar. Gör. İlkay Yurdal, Haliç Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, İstanbul, Türkiye, yurdalilkay@gmail.com, Orcid Numarası: 0000-0001-8209-129X
RA İlkay Yurdal, Halic University, Faculty of Business Administration, Political Sciences and International Relations Department, İstanbul, Turkey, yurdalilkay@gmail.com, Orcid Number: 0000-0001-8209-129X
Geliş Tarihi / Received: 16.02.2022 - Kabul Tarihi / Accepted: 26.05.2022

Abstract

The 1940s, when the effects of World War II were at their peak, have an important place in the cultural and political debates in Turkey. This period, in which movements affected by fascism rose in the state and outside the state and showed itself in the field of publishing, turned into a more conflicting process with the change in the cultural policies of the Early Republican period. The struggle between Hasan Ali Yücel and Reşat Şemsettin Sıralar in the bureaucracy manifested itself in the form of polemics carried out by Turkist-Turanist groups and enlightened, liberal, left-socialist groups in the civil sphere. The activities of a young generation of academics who studied abroad in the field of social sciences and came together in Ankara University Faculty of Languages and History-Geography, are very important in terms of understanding the left-wing anti-fascist movement of the period. In this study, the journal “Adımlar”, published by the important names of the mentioned group, will be discussed within the framework of its evaluations that criticize fascist views through the concept of “cultural autarchy”. The place of Adımlar journal in the anti-fascist movement in Turkey in the 1940s will be discussed by focusing on the debates led by Behice Boran and Muzaffer Şerif Başoğlu.

Key Words: Reflections of fascism in Turkey, Ankara group, Adımlar, Cultural autarchy

Giriş

Adımlar dergisi, Türkiye’de 1940’lı yıllara rengini veren kültürel tartışmalara sol cemaatten dahil olan sınırlı sayıda yaygın organından biridir. Sabiha ve Zekeriya Sertel çiftinin çıkardığı *Tan* gazetesi solun İstanbul çevresini teşkil ederken *Yurt ve Dünya* ve *Adımlar* etrafındaki grup ise Ankara çevresi olarak tanınmıştır. Çoğunlukla ABD’de eğitim almış genç bir akademisyen kuşağının 1939 yılında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi (DTCF) bünyesinde ders vermeye başlamasıyla bir araya gelen isimlerin oluşturduğu bu grubun öne çıkan isimleri: Niyazi Berkes, Mediha Berkes, Pertev Naili Boratav, Behice Boran ve Muzaffer Şerif Başoğlu’dur. Benzer bilimsel formasyonlardan geçerek Ankara’da buluşan bu akademisyenler hem Türkiye sosyal bilimler alanında yeni yaklaşımların öncüleri olmuşlar hem de İkinci Dünya Savaşı’yla birlikte Türkiye’de de iyiden iyiye yükselen faşizm tandanslı görüşlerle mücadele etmişlerdir. Irkçı, Türkçü-Turanlı görüşün gerek üst düzey devlet bürokrasisinde gerek ana akım basında ve sivil hareketler içerisinde zirveye çıktığı böylesi bu dönemde ilk olarak Berkes’in önderliğinde, 1941 yılında *Yurt ve Dünya* dergisini çıkaran Ankara çevresi Behice Boran ve Muzaffer Şerif Başoğlu’nun 1943 yılında dergiden ayrılmasıyla ikiye bölünmüştür. Boran ve Başoğlu bu ayrılığın ardından aynı yılın Mayıs ayında *Adımlar* dergisini çıkarmaya başlamışlardır.

Adımlar dergisi genellikle Ankara çevresinin faaliyetlerinin tamamına değinen çalışmaların içinde küçük bir bölüm olarak yer almıştır. Bu çevrenin yayıncılık alanında ürettikleri de çoğunlukla *Yurt ve Dünya* dergisi üzerinden ele alınmıştır. Doğrudan *Adımlar* dergisi üzerine yapılan çalışmalar arasında

ise Aytül Kasapoğlu'nun sanat için sanat-toplum için sanat, yeni hümanizma- eski hümanizma ve evrensel edebiyat- eski edebiyat karşıtlıklarının analizine dayanan “Bir Halk Sosyolojisi Olarak Adımlar Dergisinin Semiyotik İncelemesi” başlıklı makalesi ön plana çıkmaktadır (Kasapoğlu, 2011). Doğrudan dergiyi konu edinen bir diğer önemli çalışma ise Türkiye'deki “Hümanizma” tartışmaları bağlamında Eren Ekin Ercan tarafından kaleme alınan “Erken Cumhuriyet Döneminde Hümanizma Kavrayışları I: Adımlar Dergisi Hümanizma Anketi” (Ercan, 2021a) ve “Erken Cumhuriyet Döneminde Hümanizma Kavrayışları II: Adımlar Dergisi Hümanizma Anketinin Sonlandırılması” (Ercan, 2021b) isimli çalışmalarıdır. Kasapoğlu'nun çalışması derginin sosyolojik açıdan çözümlenmesine dayanırken Ercan'ın çalışmaları ise dönemin fikir tartışmalarında hümanizm meselesini merkeze almaktadır. *Adımlar* dergisindeki kültür otarşisi tartışmalarına odaklanan bu çalışmada ise dergide işlenen belirli temalar, İkinci Dünya Savaşı'nın politik bağlamı içinde ele alınacaktır. Bu bağlamda, anılan iki çalışmadan farklı olarak *Adımlar* dergisinin dönemin faşizm tartışmalarına nasıl bir katkı sunduğu sorusunun cevabı aranacaktır.

Çalışmada birincil kaynaklar ve ikincil kaynaklar birlikte kullanılacaktır. İlgili dönem ve konu hakkında yapılmış ikincil çalışmalardan *Adımlar* dergisinde ele alınan meselelerin çerçevesini çizmek için yararlanılacaktır. Çalışmanın odak noktasını oluşturan *Adımlar* dergisi Mayıs 1943 ve Nisan 1944 arasında on iki sayı yayınlanmış olup bu çalışma için derginin Türkiye Sosyal Tarih Araştırmaları Vakfı (TÜSTAV) süreli yayınlar arşivinde yer alan tüm sayıları taranmıştır. Yapılan taramada kültür otarşisi kavramıyla ilgili görülen temalar belirlenmiş, çalışma bu temalar üzerinden kurgulanmıştır.

Buna göre, ilk olarak Erken Cumhuriyet döneminin kültür politikalarını şekillendiren anlayışların tarihsel gelişimi ele alınacak ardından İkinci Dünya Savaşı'nın damga vurduğu dönemin politik atmosferinin bu anlayışları nasıl şekillendirdiği incelenecektir. Burada İtalyan ve Alman faşizminin yükselişiyle Türkiye'de gelişen faşizm tandanslı ırkçı, Türkçü-Turancı hareketler, derin bir faşizm tartışmasına girmeden genel hatlarıyla özetlenecektir. Ardından, 1940'lı yıllar boyunca siyasi-kültürel alanda büyük oranda bu hareketlere karşı fikirler üreten ve Ankara çevresi olarak bilinen grubun kimlerden oluştuğu, ne gibi ortak noktaları bulunduğu vb. hususlar hakkında bilgi verilecek ve çalışmanın esas konusu olan *Adımlar* dergisinin incelenmesine geçilecektir. Çalışmanın son bölümünde ise, *Adımlar* dergisinin yayımlandığı on iki sayı boyunca “kültür otarşisi” kavramını faşizmin bir alamet-i farikası olarak gördüğü tespitinden yola çıkılarak bu kavram çerçevesinde en sık işlenen “ırk

üstünlüğü”, “milli ilim” ve “seçkincilik” eleştirisi temalarının nasıl tartışıldığı araştırılacaktır.

1940’LI YILLARDA TÜRKİYE’DE KÜLTÜREL VE SİYASİ ORTAMIN DÖNÜŞÜMÜ

Türkiye Cumhuriyeti’ni kuran kadrolar Osmanlı İmparatorluğu mirasıyla aralarına bir set çekerek yepyeni bir toplum yaratma iddiasıyla yola çıktılar. Gerçekten de pek çok alanda eski rejimden kopuş olarak nitelendirilebilecek uygulamaların altına da imzalarını attılar. Ne var ki lider kadro ne kadar redd-i miras söylemine yaslanırsa yaslansın yeni cumhuriyetin entelektüel dünyası büyük oranda 19. yüzyıldan beri süregiden tartışmaların izlerini taşımaya devam etmekteydi. Bu tartışmalarda başı çeken konu ise şüphesiz “Batılılaşma” meselesidir. Türkiye toplumunun Batı ile arasında açılan gelişmişlik makasını nasıl kapatacağı sorusu, 19. yüzyıl Osmanlı fikir insanlarının aralarında yürüttükleri tartışmalardan itibaren hayati önemini koruyan, çözüme ulaşmamış bir husustu. Kimlik kaybı yaşamadan Batı’ya teknik üstünlük getiren yanların benimsenmesi için izlenecek ideal yol, cumhuriyetin ilk yıllarında büyük ölçüde Ziya Gökalp’in formülasyonunu temel alacak şekilde tayin edilmiştir. Gökalp’in önemi, “hars-medeniyet” ayrımı ile “Batılılaşma ve özünü koruma” çelişmesine karşı bir sentez (Üstel, 1994: 41) önermesinden kaynaklanmaktadır. Gökalp’te hars kavramı “ulusun özünü oluşturan, doğal ve taklit edilemez bir nüve” olarak tanımlanırken medeniyet kavramı ise “alışveriş yapılabilir, ve bir usulle geliştirilebilir şeylerin toplamı” şeklinde ortaya konur. Batı esasında bir medeniyet olduğundan Türkiye’nin kendi harsını koruyarak bu medeniyet içerisinde yer almasında herhangi bir sakınca yoktur. Dolayısıyla yapılması gereken şey Batı’nın bütün halinde kültürünü değil “usullerini” almaktır (Koçak, 2009: 374-375). Milli özde bulunan unsurların bu usullerle yeniden yorumlanması, Türkiye’yi gelişmiş medeniyetler seviyesine yükseltecek anahtar kavramdır.

Özetle cumhuriyetin ilk yıllarında, Türkiye toplumunun geri kalmışlığının nedeni olarak görülen Arap-İran etkisini tasfiye etmek için sınırlı bir Batılılaşma modeli uygulanmıştır. Batı’nın gelişmişlik seviyesine ulaşmak isterken tümüyle kimliğini kaybetme tehlikesinin yarattığı korku, Batı’nın yalnızca usul ve metot olarak milli özün işlenmesinde bir araç olarak kullanılması anlayışının 1930’lı yılların sonuna kadar resmi kültür politikası olarak uygulanmasına neden olmuştur. Türk müziğinin yalnız Batı usulleriyle icra edilmesi ve halk müziğinin yasaklanması denemelerinden (Üstel, 1994: 48) kadınların ev ekonomisini Taylorist modellere göre düzenlemeye teşvik edilmesine (Navora-Yaşın, 2000) dek toplumun farklı alanlarında

Cumhuriyet kadrolarının giriştiği her yenilik, bu politikanın bir parçası olarak düşünölmelidir.

Ancak 1938 yılında Hasan Ali Yöcel’in Maarif Vekâletinin başına geçmesiyle Erken Cumhuriyet dönemi kültür politikalarında bir kırılma yaşanmıştır. Yöcel’in Gökalp’in tezlerini tümüyle karşısına aldığı söylemek mümkün değilse de yeni kültürel yaklaşımıyla görel bir restorasyon döneminin kapısını açtığı söylemek yanlış olmayacaktır (Koçak, 2009: 394). “Hümanizma” olarak kavramsallaştırılan bu modelin uygulamaya geçmesi, 1940’lı yılların fikir insanları arasındaki temel tartışmanın malzemesi olmuştur. Yeni model, geçmişten günümüze tüm toplumların gelişmesine katkı verdiği ortak bir insanlık paydasının var olduğu fikrinden hareket ederek Batı-Dođu ikiliğinin yarattığı gerilimi yatıştırarak bir araç olarak hizmet etmiştir. Bu yeni yaklaşıma göre, Goethe de Mevlana da Yunus Emre de esasında aynı evrensel temaları işler. Dolayısıyla Batı ve Dođu’nun kültür eserleri evrensel mirasın bir parçasıdır ve Türk kültür dünyası da tüm bunları gönöl rahatlığıyla kendi öz malı olarak benimseyebilir. İşte bu sebeple Yöcel’in politikası Batı’dan ve Dođu’dan klasik eserlerin Türkçe’ye kazandırılmasına yönelik bir çeviri hareketiyle kendini göstermiştir (Yöcel, 2006). Öte yandan Hasan Ali Yöcel’in önderlik ettiği bu dönüşümün üst düzey devlet bürokrasisinde de entelektüel camiada da tartışmasız bir şekilde kabul edilerek desteklendiğini söylemek mümkün değildir. Zira Türkiye’de 1940’lı yılların kültürel ortamı, dönemin tüm dünyayı sarsan siyasi gelişmelerinden ayrı olarak düşünölemez. II. Dünya Savaşı’nın gerek Türkiye dış politikasına gerekse Türkiye’nin fikir dünyasına etkisi, kültürel ortamın şekillenmesinde de doğrudan bir etkiye sahip olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı’nın Politik- İdeolojik Etkisi:

İrkçılık, Türkçölük-Turancılık

1939 yılında patlak veren savaşla faşist İtalya ve Nazi Almanyası’nın Avrupa içlerinde hızla ilerlemesi Türkiye Cumhuriyeti’nin savaşa girmemek adına yürüttüğü politikanın tarafsızlık ve denge unsurları üzerine kurulmasına yol açmıştır (Oran, 69: 250). Resmi düzeyde, İngiltere, Fransa, ABD ve SSCB’yle olduğu kadar İtalya ve Almanya’yla da iyi geçinmeye dayanan bu yaklaşım Türkiye’de devlet içinde ve dışında faşizme sempati besleyen bir kesimin palazlanmasına zemin hazırlamıştır. Bahsedilen yıllara gelindiğinde, Türkiye’nin fikir dünyasında belli başlı birkaç sağ yönelimden söz edilebilir. Bir yanda Henri Bergson felsefesinin sağ yorumunu sahiplenerek gelişen muhafazakar bir klik oluşmuştur. “Sezgi” ve “içsel dünya” gibi kavramlara vurgu yapan Bergsoncu felsefenin pozitivist ve materyalist anlayışı reddeden yaklaşımını benimseyen bu grup, Cumhuriyet projesini sahiplenmekle

beraber solidarist-korporatist devlet anlayışına muhalefet etmektedir. (Oğuz, 2015). Başta entelektüel alanda kendini gösteren bu hareket zamanla CHP ve üst düzey devlet bürokrasisi içerisinde hakim olmak üzere faaliyet yürütmeye başlamıştır. Memduh Şevket Esenal'ın parti genel sekreteri olmasıyla sağ muhafazakarların muhalefet ettiği eski kadrolar tasfiye edilmiştir. Türkçü gruplara sempatisiyle bilinen Şükrü Saracoğlu'nun 1942 yılında Başbakanlık görevine getirilmesiyle ise üst düzey devlet bürokrasisinde sağ eğilimin radikal biçimi olan faşist ideolojiye doğru bir geçiş baş göstermiştir. *Cumhuriyet* gazetesi gibi basın ana akım unsurlarında dahi faşizme duyulan sempatinin açıkça ifade edildiği böylesi bir ortam; ırkçı, Türkçü, Turancı görüşlerin devlet içinde ve dışında gördüğü destekle her türden sol tandanslı fikir karşıtlığının bel kemiğini oluşturmuştur. Bu çalışmada incelenecek olan *Adımlar* dergisinin kültür alanında yürüttüğü tartışmaların doğrudan muhatabı işte bu Türkçü-Turancı, muhafazakar gruplardır. Ancak Türkiye'de faşist ideolojinin gelişiminin derinlemesine incelenmesi bu çalışmanın kapsamını hayli aşacağından burada yalnızca hareketin önde gelen belli başlı figürleri ve onların çıkardıkları dergiler üzerinden kısa bir değerlendirme yapmakla yetinilecektir.

Her ne kadar İrkçı-Turancı görüşün 1930'lara kadar akla gelen ilk önemli temsilcisi Rıza Nur olsa da 1940'lı yıllarda bayrağı devralan iki isimin Hüseyin Nihal Atsız ve Reha Oğuz Türkkan olduğunu söylemek mümkündür. İki isim de “tek millet, tek devlet” gibi faşizm ve Nazizmden alınan ilkelere ortak olarak sahip çıkarken Türkkan önder unsuruna vurgu yaparak İtalyan faşizmine, Atsız ise devlet kavramını yücelterek Alman faşizmine yakın durur (Oran, 69: 274). Atsız ve Türkkan dahil dönemin diğer İrkçı-Turancı yazarları kendi içlerinde birtakım farklılaşmalar gösterip birbirleriyle mücadele halinde olsalar da genel olarak dünyadaki diğer faşist ideolojilerle paralellik gösteren belli başlı argümanları savunmaktadır. İnsanlar arasındaki eşitsizliğin doğal olduğu, bu eşitsizliğin “ırk”, “kan”, “soy” vb. doğuştan gelen bir temelini bulunduğu, doğada güçlü olanın hayatta kalması prensibinin geçerli olması gibi toplumsal hayatta da “üstün ırkların” diğerlerini ezerek varlığını sürdürmesinin kaçınılmaz olduğu, modern dünyanın getirdiği yozlaşmaya rağmen ırkların-milletlerin bozulmamış bir “özü”nün bir yerlerde bulunmayı beklediği vb. görüşler bu çevrelerin sıkça tekrar ettikleri belli başlı temalardır. Bu temaların yaygın bir şekilde işlendiği mecra ise 1940'lı yıllar boyunca çıkan bir takım dergilerdir. Atsız'ın çıkardığı *Atsız ve Orhun* ile Türkkan'ın yayınladığı *Bozkurt*, *Ergenekon*, *Gök-Börü*, bunlar arasında öne çıkan dergiler olarak görülebilir. Edebiyat alanında ise Orhan Seyfi Orhon'un *Çınaraltı*'sı¹ bu yaygın grubunun içerisinde değerlendirilebilir (Kaynar/Ak, 2016: 333).

Adımlar dergisinin yürüttüğü, sonraki bölümlerde ele alınacak kültürel-siyasi mücadele düşünölürken hatırdan çıkarılmaması gereken önemli bir husus yukarıda bir kısmının ismi zikredilen Türkçü-Turancı-ırkçı dergilerin hem sayısının hem de tirajının sol tandanslı dergilerin hayli üzerinde olduğudur (Vural, 2018: 32). Ancak 1943 yılı bu hareketin geleceğı hakkında belirleyici olacak olayların miladı olmuştur. 2 Şubat 1943’te Nazilerin Stalingrad’da durdurulmasının ardından Almanya’nın savaşı kaybedeceğinin anlaşılması üzerine Türkiye de dış politika ibresini yavaş yavaş faşizm karşıtı cepheden yana çevirmeye başlamış ve devlet içindeki faşizm sempatizanları hızla yeni düzene adapte olacak şekilde söylem değışikliğine gitmiştir. Hal böyle olunca yeni uluslararası sistemde meşru görölmeyecekleri anlaşılan Türkçü-Turancı gruplar bu kez devletin himayesiyle değı kovuşturmasıyla karşılaşacaklar ve 7 Eylül 1944’te açılan Irkçılık-Turancılık Davası’yla yargılanıp mahkum edileceklerdir.

Göröldüğü üzere 1940’lı yılların siyasi ve kültürel ortamı bir yandan II. Dünya Savaşı sırasında dünyayı derinden sarsan gelişmelerin Türkiye’deki yansımalarıyla diğere taraftan Erken Cumhuriyet dönemi kadrolarının politik-ideolojik mücadeleleriyle şekillenmiştir. Bergsonculuk gibi sağ-muhafazakar fikirlerden etkilenen bir kesim, faşist İtalya ve Nazi Almanya’sının yükselişiyile açıkça faşist ideolojinin tesirine girmiştir. Bu kesim ile onun karşısında yer alan aydınlanmacı, liberal, sol blok arasındaki devlet içi ve devlet dışı mücadele; dönemin kültürel tartışmalarının da başlıca belirleyicisi olmuştur. 1943 yılında Nazilerin durdurulması ırkçı gruplara verilen devlet desteğinin çekilmesine neden olduğ gibi ülke içindeki faşizm karşıtlarının özgüvenini yükselterek tartışmalarını bu alanda yoğunlaştırmalarına imkan vermiştir. İşte Ankara çevresi olarak bilinen isimlerin bir kültür tartışması üzerinden faşizme karşı çıkışları da tam olarak bu döneme tekabül etmektedir.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ DİL VE TARİH-COĞRAFYA FAKÜLTESİ (DTCF) ÇEVRESİ

1930’lu yılların sonundan itibaren, lisansüstü eğitimini yurtdışında tamamlayan bir grup akademisyenin Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi’nde ders vermeye başlamasıyla yeni bir sosyal bilimci kuşağı Ankara’da bir araya gelmiştir. Niyazi Berkes, Mediha Berkes, Behice Boran, Pertev Naili Boratav ve Muzaffer Şerif Başoğlu 1939 yılıyla birlikte DTCF’nin farklı bölümlerinde dersler vermeye başlamıştır. Niyazi Berkes ve Mediha Berkes, Chicago Üniversitesi’nde sosyoloji eğitimi alırken, Behice Boran Michigan Üniversitesi’nde aynı alanda doktora yapmıştır. Muzaffer Şerif Başoğlu psikoloji alanında Harvard Üniversitesi’nde yüksek lisansını, Columbia

Üniversitesi'nde ise doktorasını tamamlamıştır. Pertev Naili Boratav ise edebiyat alanında Türkiye'de başlayan yükseköğrenimini Almanya'da sürdürmüştür. Ankara çevresi olarak anılan grup, dünyanın ve Türkiye'nin içinde bulunduğu politik kutuplaşma ortamında birbirlerine olan ideolojik yakınlıklarıyla tanınır. Ancak, bu çevreyi birbirine yakınlaştıran bir başka etmenin biri hariç hepsinin ABD'de aldıkları eğitimin kazandırdığı bilimsel formasyon olduğu açıktır.

Zira Sosyoloji alanında ABD'de ortaya çıkan gelişmeler 1920'li yıllardan itibaren sosyal bilimlerin tümünde önemli dönüşümler yaratmıştır. Doğa bilimlerinin evrimci yaklaşımını sosyal bilim alanına aktaran Herbert Spencer'in etkisindeki Amerikan sosyolojisi, I. Dünya Savaşı sonrasında yalnız teoriye dayanan metodolojisini terk ederek yeni bir dönemin kapısını aralamıştır. Bu atılıma dünyadaki ilk bağımsız sosyoloji kürsüsüne sahip olan Chicago Üniversitesi öncülük etmiştir. Alan araştırmalarından elde edilen birincil verilerin teoriyle harmanlamasına dayalı yeni bir yöntem geliştiren Chicago okulu, 1925-1940 yılları arasında Amerikan sosyal bilimlerinde hakim konuma gelmiştir (Ünsaldı/Geçgin, 2013:199-200). 1930'lu yılların ortalarından itibaren istatistiki verileri teorinin de önüne geçiren yeni bir nicel yaklaşım benimseyen Columbia Üniversitesi, Chicago'nun bu hakimiyetini kırmıştır (Turner, 1988: 331-332). 1950'li yıllarda ise başta Talcott Parsons olmak üzere Avrupa'da eğitim almış sosyologların ABD sosyolojisini Weber, Durkheim gibi isimlerle tanıştırmalarıyla Harvard Üniversitesi bir başka ekol olarak kendisini göstermiştir (Hamilton, 2003:284).

DTCF'de bir araya gelen isimler işte böyle bir sosyal bilim tedrisatından geçip döndükleri ülkelerinde ABD'de öğrendikleri yeni metotları uygulamaya geçirerek Türkiye'deki sosyoloji anlayışında önemli değişikliklere önderlik etmişlerdir. Sosyoloji disiplini Türkiye'de Ziya Gökalp'in Emile Durkheim'ı temel alan yaklaşımı çerçevesinde kurumsallaşmış, bu yaklaşım 1920'ler boyunca da hakim konumunu korumuştur. Ancak 1930'larda, Nazi rejiminden kaçan Weber çizgisindeki sosyal bilimcilerin Türkiye'ye gelmesiyle ve Hilmi Ziya Ülken, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu gibi isimlerin yenilikçi çalışmalarıyla bu egemenliğe meydan okunmuştur (Kaçmazoğlu, 2015: 41). DTCF çevresinin getirdiği yenilikler ise bu meydan okumayı da geride bırakacak kadar büyük bir etki yaratmıştır. Niyazi Berkes ve Behice Boran, 1941-42 yılları arasında yaptıkları Köy çalışmalarıyla Türkiye'de ilk özgün saha araştırması örneklerini vermişlerdir (Ünsaldı/Geçgin, 2013: 261). Bizzat Chicago Üniversitesi'nde eğitim gören Berkes ve Michigan bünyesinde, aynı hakim paradigma içinde doktorasını tamamlayan Boran, Türkiye sosyal

bilimlerinde ampirik çalışmanın önemini gösteren öncü isimler olmuşlardır. Muzaffer Şerif Başoğlu ise hem nicel yöntemin kalesi olan Columbia’da hem de Avrupa sosyal bilimlerinin tesiriyle zenginleşen Harvard’da gördüğü eğitimi harmanlayıp sosyal psikoloji alanının kurulmasında ve bu alanın Türkiye’de tanınmasında öncölük etmiştir. İşte “Ankara ekölü” olarak kendi çizgilerini oluşturan bu isimlerin bilimsel yöntem ve etik konusundaki yakınlıkları onları dönemin siyasi ve kültürel tartışmalarında ortak bir tavır almaya iten en önemli sebeptir. Ancak bu tavır dönemin Türkiye’inde yalnızca akademik değil politik bir duruşa da karşılık gelmektedir. Nitekim 1940’lı yıllarda, yukarıda özetlenen faşist eğilimli, ırkçı, Turancı görüşlerin sistemli bir şekilde karşısında durabilen grupların sayısı hayli azdır.

TKP’nin SSCB’nin direktifiyle aldığı desantrilizasyon kararıyla “meşru” siyasi yapıların içinde erimesi, doğrudan bir komünist muhalefet alternatifini ortadan kaldırdığından savaşın ilk yıllarındaki kültür tartışmasına soldan gelen katkı oldukça sınırlıdır. Dönemin irili ufaklı tüm sol eğilimli gazete ve dergileri ise *Tan*, *Yurt ve Dünya*, *Adımlar*, *Yürüyüş*, *Yeni Dünya*, *Görüşler*, *Gün*, *Yığın*, *Dost*, *Gerçek*, *Hür Gençlik*, *Sendika*, *Söz*, *Marko Paşa*, *Hür*, *Zincirli Hürriyet* ve *Başdan* gibi yayın organlarından ibarettir (Kaynar/Ak, 2016: 336). Bahsi geçen yayınlar arasında en çok ön plana çıkan kuşkusuz İstanbul basımının muhalif sesi *Tan* gazetesidir. Sabiha ve Zekeriya Sertel çiftinin çıkardığı *Tan* gazetesi, savaş dönemi basın sansürünün elverdiği ölçüde kararlı ve tutarlı bir anti-faşist tavrı savaş sonuna dek sürdürmüş² ve bu tutumun bedelini 1945 yılı sonundaki matbaa baskısıyla gerçekleşen linç girişimiyle ödemiştir. İşte böylesi bir ortamda sosyal bilimler alanında, faşist eğilimlerin karşısında yer alan bir akademisyen olmak “komünist” sıfatıyla mimlenmeye fazlasıyla yetmektedir (Berkes, 1997: 371). 1940’lı yılların politik atmosferi içinde faşist söylemin dışında kalıp özgürlük, eşitlik ve evrensellikten yana tavır alan akademinin küçük bir kısmı, Türkiye’nin sosyalist entelektüel mirasına niceliğinden çok daha büyük bir katkı vermiştir. Öyle ki ileride Marksizm dışı liberal bir çizgiyi takip edecek Niyazi Berkes dahi bu dönemde yayınlanmasına öncölük ettiği *Yurt ve Dünya* dergisiyle 1940’ların sosyalist fikir dünyasına yer veren önemli mecralarından birinin kurucuları arasında yer almıştır. *Yurt ve Dünya*, aynı zamanda Ankara çevresinin çıkardığı ilk dergi olduğundan *Adımlar*’dan önce kısaca bu dergi hakkında bilgi vermek gerekir.

Yurt ve Dünya

Adımlar dergisindeki kültür ve siyaset tartışmalarının incelemesine geçmeden önce *Yurt ve Dünya* dergisinin ele alınması zorunludur. Zira hem *Yurt ve Dünya* Ankara çevresinin çıkardığı ilk dergidir hem de *Adımlar* dergisi *Yurt ve*

Dünya'nın iki kurucu isminin dergiden ayrılması sonucu çıkmaya başlamıştır ve yeni dergide yürütülen tartışmaların ve benimsenen perspektifin öncülleri *Yurt ve Dünya*'da bulunur. Yukarıda özetlenen ideolojik ve bilimsel saiklerle bir araya gelen DTCF'nin yeni akademisyen kuşağı, Adnan Cemgil, Ruhi Su, Sabahattin Ali gibi isimlerin de yer aldığı bir dergi çıkartma kararı almıştır;

“Bu çerçevede, gerek ağırlıklı olarak DTCF'deki akademisyenlerin öncüllediği ve yazdığı, gerekse ülkedeki her aydını ilgilendirecek türden meseleleri tartışan çeşitli görüşlerin oluşturduğu böyle bir fikir dergisi, çeşitli iç ideolojik çevreler ve dış savaşı güçler arasında denge politikası gütmeye uğraşan, ancak toplum ve onun bilgi alabileceği sözde ‘özgür’ basın üzerinde de oldukça baskıcı bir ‘polis rejimi’ kurmuş olan Millî Şefflik rejimi sırasında, Ocak 1941 ayı içinde yayın hayatına girmiştir (Kaynar/Ak: 2016: 334).”

Mihri Belli anılarında, Türkiye’de bir dergi çıkarma fikrini ilk olarak Niyazi Berkes’le beraber ABD’de tasarladıklarını ancak Berkes’le İstanbul’da yaptıkları görüşme sonrasında Berkes’in Belli’yi fazla militarist bulması nedeniyle derginin Ankara’da çıkmasının daha uygun olacağı fikrini DTCF çevresine açtığını belirtmektedir (Belli, 2002: 201-202). Doğrudan TKP güdümüne girilmek istenmemesinin genel kanı halini almasıyla dergi, Behice Boran’ın imtiyaz sahipliği ve genel yayın yönetmenliği altında yayın hayatına başlamıştır. Dergi büyük oranda ırkçılık-faşizm ve kapitalizm eleştirisi, sanayileşmeye dayalı bir kalkınma modeli, köyde makineleşme ve Kemalist devrimin kazanımlarının ilerletilmesi gibi temalara yer veren bir yayın çizgisi benimsemiştir (Dinçer, 2012: 24). Öte yandan Ankara’daki grubun Marksistliği ve hatta muhalifliği oldukça tartışılan bir husus olmuştur. Örneğin Kurtuluş Kayalı, Ankara çevresinin resmi ideolojiyle büyük oranda uyum içinde olduğunu söyleyerek buna en önemli delil olarak adı geçen isimlerin dönemin resmi yayın organlarından *Ülkü* dergisinde de yazmalarını gösterir. (Kayalı, 2001: 120-121). Ahmet Oktay ve Yalçın Küçük gibi isimler ise bu çevrenin demokratik tezleri sosyalizm sanarak savunduğu ve esasında 1940’lı yılların devlet ideolojisiyle paralel bir yolda ilerledikleri iddiasındadır. Küçük bu durumun nedenini 1930’lu yıllardaki gelişmelere dayandırır:

“Sınıf mücadelesini yasaklayan iş yasaları, sınıfsal düşünmeye set çeken ceza yasaları, üniversite tasfiyesi, aslında birer Ordu davası olan fakat Nazım Hikmet davası olarak bilinen Harp Okulu ve Donanma davalarıyla, 1930 yılları Türk aydınına ne

yapamayacağını gösterdi. Tarih Tezi. Dil Tezi ve Köycölük Programı ile de ne yapabileceğini ve ne yaparsa ödüllendirileceğini gösterdi. (Küçük, 1983: 140)”

Yalçın Küçük 1940’lı yılların aydınlarının ancak kendilerine çizilen bu sınır içerisinde hareket ettiklerini söylerken Ahmet Oktay da dönemin komünist hareketinin iktidarın savunduğu hümanizm ve köycölük söylemine yaslandığını belirterek Küçük’ün bu iddiasını desteklemektedir (Oktay, 1998: 48).

Ankara çevresinin dönemin tartışmalarındaki tutumunun yukarıda iddia edildiği gibi olup olmadığı hususuna *Adımlar*’daki değerlendirmeler incelenirken tekrar dönülecektir. Ancak *Yurt ve Dünya*’da ve *Adımlar*’da açık bir Marksizm savunusunun olmadığı bir gerçektir. Fakat bu isimler için muhaliflik-Marksistlik eleştirisi yaparken akıldan çıkarılmaması gereken husus bu dergilerin savaş sansürü altında çıktıkları ve yazarlarının akademisyen olsalar bile devlet memurlarına uygulanan siyasi ifade özgürlüğü kısıtlamalarına tabii olduklarıdır (Vural, 2018: 17). Bunun yanında, bahsedilen isimleri hayata bakışlarındaki ortaklıklar bir araya getirmiş olsa da hepsinin aynı ideolojik perspektife sahip olduğunu söylemek de mümkün değildir. *Yurt ve Dünya*’dan ayrılan iki ismin *Adımlar* dergisini çıkararak yollarına devam etmesi buna güzel bir örnektir.

***Yurt ve Dünya*’dan Kopuş: Adımlar Dergisi**

Yurt ve Dünya’nın imtiyaz sahibi ve genel yayın yönetmeni Behice Boran 21. sayıdan itibaren bu dergiyle ilişkisini keserek Muzaffer Şerif Başoğlu’yla birlikte *Adımlar* dergisini çıkarmaya başlamıştır. Dönemin tanıklarının bu ayrılığın gerekçesiyle ilgili yorumları çeşitlilik arz etse de hepsini bir araya getirince kişisel geçimsizlik ve görüş farklılıklarının belirleyici olduğu anlaşılmaktadır. Behice Boran ise, *Yurt ve Dünya*’dan ayrılışını esasında bir görüş ayrılığından çok, dergi çıkarmanın pratiğine ilişkin anlaşmazlıklarla açıklmasına rağmen (Mumcu, 1996 30), *Adımlar* dergisinin daha tutarlı ve belirgin bir ideolojik çizgisinin olduğunu da vurgular (Mumcu, 1996: 26). Ayrılık sonrasında kişisel küslükler de işin içine girmiş fakat Belli’nin devreye girmesiyle bu durum ortadan kalkmıştır. Zira *Adımlar* çıktıktan sonra da Boran ve Başoğlu *Yurt ve Dünya*’ya yazı göndermiştir. Ancak iki grubun TKP’nin isteği doğrultusunda birleşip tekrar tek dergi çıkarması fikri kabul görmemiştir (Belli, 2002: 204).

Bağımsız bir şekilde yoluna devam etme kararı alan *Adımlar*’ın genel yayın yönetmenliği ve imtiyaz sahipliğini yine Behice Boran üstlenmiş ve

1943 yılının mayıs ayında derginin ilk sayısı yayınlanmıştır. Derginin on iki sayı süren yayın hayatında farklı konu başlıklarında, alanlarının uzmanı sayılabilecek pek çok isim yazmıştır. Dergide fikir tartışmaları yürüten isimler arasında: Niyazi Ağırnaslı, Nermin Menemencioğlu, Behice Boran, Muzaffer Şerif Başoğlu, Bekir Sıtkı Kunt, Hilmi Ziya Ülken, Zeki Baştınar, Suat Taşer, Halil Aytekin gibi isimler öne çıkmaktadır. Öte yandan üniversite çevresinin yabancı öğretim üyelerinin önemli isimleri de dergiye yazılarıyla katkıda bulunmuşlardır. Sorbonne Üniversitesi'nden DTCF Felsefe Enstitüsü'nü kurmak için çağrılan Oliver Lacombe, DTCF Fransız Edebiyatı profesörü Jean Camborde, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi hocası A.R. Humpherys, Hitler faşizminden kaçıp Türkiye'ye gelen filoloji profesörü Georg Rohde ve Hindolog Walter Ruben bu isimler arasındadır. Öte yandan yine Nazi rejimi nedeniyle Almanya'yı terk etmek zorunda kalan Macar asıllı ünlü kemancı Lico Amar da derginin iki sayısına yazı vermiştir. Dolayısıyla *Adımlar* Ankara çevresinin ikinci dergisi olarak çıkmaya başlasa da dönemin Ankara çevresi tanımının enternasyonal bir kapsayıcılığı da vardır. Son olarak dergide Sabahattin Ali ve Orhan Kemal gibi Türk edebiyatının usta isimleri dahil pek çok yazar ve şairin eserlerinden bölümlerin yer aldığını da eklemek elzemdir.

Dergi döneminin kültürel-siyasi tartışmalarının hemen hepsiyle temas içinde olmaya gayret etmiştir. *Adımlar*; Fransız, İngiliz, Sovyet roman ve şiir dünyası üzerine edebiyat değerlendirmelerinden, müzik ve toplum arasındaki ilişkilere, modern şehircilik-mimari hakkında analizlerden dönemin evlenme biçimlerine kadar kültür dünyasının kapsadığı pek çok alanda söz söylenen bir mecra olmuştur. Öte yandan “Ayın İçinden” isimli köşede o ayın tiyatro gösterimleri, sinema filmleri, anma toplantıları vb. kültürel olayları hakkında bilgi verilmiş, “Yayınlar” köşesinde yeni çıkan kitaplar hakkında eleştiriler kaleme alınmış, kısaca kültür hayatının içinde olmak isteyen okuyuculara yol gösterilmeye gayret edilmiştir. Ancak dergi esas itibarıyla dönemin kültür anlayışı üzerine yapılan değerlendirmelere katkı veren, bu alanda tartışma yürütmekten kaçınmayan yazılarıyla ses getirmiştir. *Yurt ve Dünya*'ya benzer şekilde *Adımlar* dergisinde de bu tartışmalar genellikle, ırkçılık-Türkçülük karşıtlığı, bilimin evrenselliği, köy-kır ikiliği sanatın ve bilimin toplumsallığı gibi temalar üzerinden yürütülmüştür.

Adımlar'ın ilkelerinin tanımlandığı ilk sayıdaki giriş yazısında dünyanın bir “geçiş döneminde” (İsimsiz, 1943: 1) olduğu tespiti yapılarak her türlü “düalizm”in reddedildiği (İsimsiz, 1943: 2) söylenmekle birlikte temelde bir “ilericilik-gericilik” ayrımı üzerinden aydınlanmacı bir çizginin savunulduğu

görülmektedir. İlerlemeye yapılan bu vurgu o kadar güçlüdür ki maziye dair en ufak bir öykünme bile kabul edilemez olarak değerlendirilmektedir.³ Döneme damgasını vuran “Hümanizma” kavramının da ileri ve “hakiki” anlamıyla sahiplenildiği beyan edilmiştir (İsimsiz, 1943: 3). Burada hakiki hümanizma ile anlatılmak istenen hümanizmin antik Yunan ve Roma dünyası zihniyetinin özümsemesiyle sınırlanamayacağı (İsimsiz, 1943: 3), modern dünyanın getirdiği yeniliklerin ve yarattığı yeni toplumun meselelerini dışlayan bir hümanizm anlayışının gerçekliğinin olmadığıdır;

“İçinde yaşadığımız yirminci asır yıllarının yeni sanat eserleriyle yeni kültür hamleleriyle, insan problemleriyle karşılaşmıyanlar, bunun akislerini içlerinde duymıyanlar, bu problemlerin doğurduğu sıkıntılarla kavramıyanlar milletimizin ve insanlığın geçmiş kültür ve sanat eserlerini içten duyamazlar kıymetlendiremezler. İçinde yaşadığı günü içten duyamıyan, günüyle içten haşır neşir olamıyan insan, hakikaten duyabilen kavrayabilen insan değildir (İsimsiz, 1943: 3).”

İşte tam da bu sebeple, derginin kuruluş manifestosu niteliğindeki bu yazı, *Adımlar* dergisinde “...*bilhassa modern kültür, sanat ve fikir eserleri üzerinde*” (İsimsiz, 1943: 3) ısrarla durulacağı vurgusuyla sonuca bağlanmaktadır.

ADIMLAR DERGİSİ VE KÜLTÜR OTARŞİSİ TARTIŞMALARI

Adımlar dergisinde faşizm kültürel bir fenomen olarak ele alınmış ve faşizme yönelik eleştiriler “kültür otarşisi” kavramının mahkum edilmesi şeklinde ortaya konmuştur. Otarşi, kelime kökeni itibarıyla “kendi kendine yeterlilik” anlamı taşısa da politik olarak bundan daha spesifik bir karşılığa sahiptir. Mussolini İtalya’sının “kendi kendine yeten devlet” söylemiyle biçimlenen kavram faşist ideolojinin temel ilkelerinden biridir. Ekonomik alanla sınırlı tutulduğunda bu kendi kendine yetme anlayışının 1929 krizi sonrası kapitalist dünyanın genelinde popüler hale geldiğini söylemek mümkündür (Savi, 2015: 2). Ancak İtalya’da bu içe kapanma anlayışı kısa sürede ekonomik alanın dışına taşmış ve otarşi söylemi “teknik ve bilimsel milliyetçilik” biçimine bürünerek genişlemiştir (Maiocchi, 2009: 62). İkinci Dünya Savaşı öncesinde ise kavram kültür alanının tümünü kapsayacak bir ulusal izolasyon politikası olarak faşizmle eşdeğer bir anlam taşımaya başlamıştır.

İtalya ve Almanya’nın yükselişinden etkilenen Türkiye’deki belirli çevreler de faşizmin otarşik kültür yaklaşımını yerel meselelere uyarlayarak Türk milliyetçiliği adına savunmaya başlamışlardır. İşte bu nedenle *Adımlar*

dergisine göre bu yaklaşım, Türkiye’deki savunucularının iddia ettiği gibi “Batı hayranlığı karşısında milli özün korunması” olarak anlaşılamaz, bilakis Batı’nın en geri ve en karanlık ideolojilerinden beslenir. Öte yandan kültür otarşisi, cumhuriyet düşüncesinin akla, bilime önem veren evrensel ruhuna da aykırıdır. Bu çalışma için yapılan dergi taraması sonucunda on iki sayı içerisinde kültür otarşisi başlığı altında incelenen üç temel konu tespit edilmiştir. Bu üç konu, ırk üstünlüğü, milli ilim, ve seçkincilik meseleleri hakkında ileri sürülen görüşlerden oluşmaktadır. Köyde “milli bir öz veya cevher bulma” arayışındaki köy romantizmi bir dördüncü unsur olarak bu çerçevenin içine oturtulabilirse de Türkiye’de köycülük meselesi başlı başına ayrı bir literatür olduğundan ve köyde bir öz arama idealinin *Adımlar*’daki köy tartışmalarındaki yeri hayli sınırlı olduğundan bu çalışmanın sınırları kapsamında “köy meselesi” dışarıda tutulmuştur. Dergide kültür otarşisi üzerine olan yazınsal üretim büyük oranda Behice Boran ve Muzaffer Şerif Başoğlu tarafından üstlenilmiştir. Ancak diğer yazarlar da ele aldıkları konularda yeri geldikçe bu genel çerçeveye referans veren yorumlarda bulunmayı ihmal etmemişlerdir. Dolayısıyla yukarıda bahsedilen üç hususun *Adımlar* dergisinde nasıl ele aldığı tespit edilmesi, bu derginin 1940’lı yılların faşizm rüzgârına karşı takındıkları tavrın ortaya çıkarılması açısından hayli önemlidir. Kültür otarşisi kavramının belki de temel direği olduğundan ilk olarak ırk üstünlüğü iddialarının dergide nasıl yankı bulduğuna bakmak gereklidir.

Irak Üstünlüğü İddiaları

Adımlar dergisinde ırk üstünlüğü iddiaları hakkında en çok yazan isim Muzaffer Şerif Başoğlu’dur. Zira asıl alanı sosyal psikoloji olmasına rağmen Başoğlu, Columbia Üniversitesi’ndeki ders notlarını bir araya getirerek 1943 yılında “Irak Psikolojisi” isminde bir kitap kaleme almış ve ırk üstünlüğü iddialarının herhangi bir bilimsel temeli olmadığını kanıtlamaya gayret etmiştir. *Adımlar*’ın ikinci sayısında antropolog Muzaffer Şenyürek kitabın temasını şu şekilde özetlemektedir.

“Bitaraf ilim adamlarının bu sahadaki araştırmalarını objektif bir süzgeçten geçiren Muzaffer Şerif ilmin bugünkü durumunun herhangi bir ırkın üstünlüğünü iddia etmekten çok uzakta olduğunu, yapılan araştırmaların bu psikolojik hususlarda kültürün çok büyük bir tesiri olduğunu gösterdiklerini tebarüz ettirmektedir (Şenyürek, 1943: 75).”

Başoğlu’nun ırk üstünlüğü hususundaki ilk önemli argümanı, faşizm ve Nazizim yükselene kadar Türkiye’de böyle bir tartışmanın olmadığı,

Türkçülük-milliyetçilik gibi sıfatlarla savunulan bu kavramın kendisinin aslen ithal ve yabancı ürünü olduğudur (Başoğlu, 1943a: 128). Nitekim *Cumhuriyet* gazetesinde kitabını eleştiren hocası Mustafa Şekip Tunç’a cevaben kaleme aldığı yazıda da Başoğlu ilk olarak bu hususun altını çizer. Eleştirisinde “ırk üstünlüğünün gerçek olmadığı” yönündeki görüşü “ideal bir ümit” olarak niteleyen Tunç, bu gibi cümlelerin Türkiye’deki ırkçılık taraftarlarınca kullanılabilceği vurgusuyla Başoğlu tarafından uyarılmaktadır. (Başoğlu, 1943a: 129). Başoğlu, ırk üstünlüğü iddialarının tamamıyla konjonktürel olduğu iddiasını, önceleri ırkçı söylemlerde bulunan *Ülkü* yazarı Tahsin Banguoğlu’nun Alman yenilgisinin ufukta görünmeye başladığı 1943 yılı sonu itibariyle ırkçılık karşıtı yazılar yazmaya başlamasını müstehzi bir dille örnek göstererek kanıtlama amacı gütmektedir:

“Acaba Tahsin Banguoğlunun bu ırkçı hükmünü yürüttüğü 1939 yılıyle, büyük olaylarla dolu olan bu, 1943 yılının ilk teşrini arasına neler girdi ki bu kadar bariz bir fikir dönmesi hadisesine şahit oluyoruz? Hayatta edindiği meslek itibariyle Tahsin Banguoğlu bir günlük politikacı değildir; 1935 yılında Almanya’da filoloji doktorası yapmış bir ilim adamıdır. Onun için onu, bu kadar aşırı bir dönme yapmaya sevkeden amillerin herhalde, oportünist ihtiraslar olmaması, ilmi cinsten olması icap eder (Başoğlu, 1943b: 228).”

Başoğlu’nun ırkçılığa karşı çıkarken kullandığı ikinci meşruiyet noktası, bu fikirlerin Cumhuriyet ideolojisine de aykırı olduğu yönündedir:

“Yabancı malı ve mütecaviz bir fikir olan ırkçılık yaygarası hem ilmin, hem memleketimizin öz gerçeklerine aykırıdır. Büyük millet meseleleri bahis mevzuu olurken vatandaşlar arasında, ‘Suyun bu tarafında veya öte tarafında doğmuştur’ gibi ayrılıklar gözeten rejyonalisteler, doğduğumuz, büyüdüğümüz bu toprakların adına sığınsalar bile, inkılabımızın özüne ve memleketimizin menfaatlerine aykırı hareket etmektedirler (Başoğlu, 1944a: 347).”

Behice Boran da derginin son sayısında kaleme aldığı yazısında, “Fikirleriniz inkılabımızın prensip ve gayelerine bu kadar aykırıyken, kiminiz milletseverliği üstün ırk iddialarıyla, kiminiz şu veya bu bölgede doğmakla bir tutarken, siz nasıl milletin sözcüsü olabilmişsiniz (Boran, 1944a: 379)?” diye sorarak bu ikinci meşruiyet noktasını perçinleyen bir tutum takınmaktadır.

Dergide ırk üstünlüğü iddialarına bir başka karşı çıkış ise Hilmi Ziya Ülken'den gelmiştir. Tarih ile pozitif bilimlerin tarihsel süreç içerisinde birbirine nasıl yakınlaştıklarını anlatıp belli başlı klasik ve modern tarih anlayışlarını incelediği yazısında Ülken, “Yalnız şu kadar söyleyeyim ki tarihi tip veya ırkçılık telakkisi tamamiyle kaderci statik olduğu halde, realist bir tarih görüşünün determinist ve dinamik olması lazımdır (Ülken, 1943: 185).” diyerek ırkçılığı temel alan tarih görüşlerinin tamamen hatalı olduğunu şiddetle vurgulamaktadır. 1960’lı yıllarda TKP Dış Büro’nun başına geçecek olan ve dergide yalnızca bir kez yazan Zeki Baştımara da “asla, öz cevhere dönüş tabirlerinin” hümanizmden ziyade, “hümanizmle telifi kabil olmayan ırkçılık nazariye ve görüşlerine” özgü tabirler olduğunu belirterek ırk üstünlüğü iddialarının karşısında konumlanmaktadır (Baştımara, 1943: 260).

Özetle kültür otarşisi isteyen gruplarının savlarının çıkış noktası sayılabilecek ırk üstünlüğü iddiası *Adımlar* dergisinde kesin bir dille reddedilen hususların başında gelmektedir. Muzaffer Şerif Başoğlu başta olmak üzere derginin diğer önemli isimleri, bu iddiayı çürütmek üzere bir yandan modern bilimin bulgularını kullanmak yoluna giderken diğer yandan bu fikirlerin gayri milli ve cumhuriyet ideolojisine aykırı olduğu vurgularıyla da kendi pozisyonlarını meşru sınırlar içerisinde tutmaya özen göstermektedirler. Bu açıdan bakıldığında Cumhuriyet ideolojisine referans verilmesi dönemin resmi ideolojisiyle paralel hareket edildiği yönünden eleştirilere haklılık verir gibi görünse de bizzat bu eleştirilerin sahiplerinden Kayalı’nın “resmi yayın organı” olarak tanımladığı *Ülkü* dergisinde yazan Banguoğlu gibi isimleri doğrudan hedef alma konusunda Başoğlu’nun tereddüt etmediği de görülmektedir. İrkçi fikirlerin kamuda alenen ifade edildiği ve devletin içindeki belirli bir kesim tarafından da desteklendiği böylesi bir ortamda *Adımlar* dergisinin ırkçılık konusunda en ufak bir taviz vermemesi dönemi için bu konuda benimsenebilecek en muhalif çizgide yer aldığını gösterir.

Milli İlim Tartışması

Ankara çevresinin belki de en hassas olduğu konu evrensel bilim anlayışının herhangi bir sebeple tartışmaya açılmasıdır. Yukarıda bahsedildiği üzere *Yurt ve Dünya* ve *Adımlar*’ı yayınlayan akademisyenler yükseköğrenimlerini dünyanın en prestijli okullarında almış, çoğunluğu Amerikan sosyal bilimler ekolünün bilimsel yöntemiyle eğitim görmüştür. Ülkeye döndükten sonra bu formasyonlarını kullanarak Türkiye sosyal bilimlerinde o zamana dek hakim olan Durkheimcı Ziya Gökalp ekolünün karşısında bir alternatif yaratma misyonunu üstlenmişlerdir. Dolayısıyla ilgili dönemde hayli yaygın biçimde benimsenen “milli ilim” anlayışına ideolojik saiklerin ötesinde, bilim insanı

refleksiyle karşı çıktıklarını söylemek yanlış olmaz. Milli ilim diye sunulan anlayışın temelde pozitif bilimlerle insan bilimleri arasında bir ayırım yapmaya dayandığı söylenebilir. Tabiat ilimleri-Manevi ilimler biçiminde kendini gösteren bu ayırma göre, doğa bilimlerini ilgilendiren alandaki prensipler somut gerçekliklere dayandığından evrenselidir. Ancak manevi ilimler olarak adlandırılan sosyoloji, psikoloji, iktisat gibi alanlar toplumdandan topluma farklılık gösteren olgular barındıran alanlardır. Dolayısıyla bu alanda üretilecek bilim evrensel prensiplere göre teşkil edilemez “milli” olmak zorundadır. Hal böyle olunca milli ilim iddiası, modern sosyal bilim anlayışıyla yetişmiş *Adımlar* dergisi yazarlarının başlıca hedef noktalarından birine dönüşmüştür.

Dergide bu alanla alakalı tartışmalar büyük oranda Behice Boran tarafından yürütölmüştür. Öyle ki Boran’ın dergideki ilk yazısı, bilimin kişisel tatmin için değil toplumsal yarar için yapılan bir uğraş olduğunu savunmak üzere kaleme alınmış “İlim ve Cemiyet” başlıklı yazıdır (Boran, 1943a: 17-19). Milli ilim tartışmalarına geçmeden önce bilim üzerine genel bir değerlendirme olarak özetlenebilecek bu yazıda ayrıca, henüz yeni gelişmekte olan bir alan olarak sosyal bilimlerin önemi ve toplumların gelişimine katkı verecek bir araç olduğu vurgulanır:

“İnsan ilimleri, (sosyoloji, psikoloji) tabii ilimlerin gösterdiği gelişmeyi henüz göstermemişlerdir; cemiyetteki mevkileri fizik, kimya ve biyolojininkine kıyas edilemez. Fakat sosyal münasebetlerde ve cemiyetin gidişinde gittikçe artacak bir rol oynamaları beklenir. Son bir asır zarfında bu ilimlerin belirip gittikçe canlanması gelecekteki vaziyetin habercisidir. Bugünün süratle değişen cemiyetlerinde insan ilimlerinin görmesi gereken mühim işler vardır (Boran, 1943a: 18).”

Boran, bilimin niteliğiyle ilgili bu genel girişten sonra ikinci yazısında doğrudan “milli ilim” meselesine yönelir. “Hangi Manâda Millî İlim?” başlığını taşıyan bu yazı şu basit soruyla başlar:

“Ta lise sıralarında iken ilmin, hadiseler arasında evrensel, değişmez münasebetleri aradığını öğrenen bir okuyucuya “milli ilim” tabiri tenakus ihtiva eden bir terim olarak görünür. İlim, gerçeğin bilgisi olduğuna göre, milli hudutlara göre değişen ilim olur mu (Boran, 1943b: 145)?”

Boran, sorduğu soruyu kendisi açar ve “milli ilim” taraftarlarının tabiat ilimleri ve manevi ilimler ikiliği yaratarak ikincisini kendinden menkul bir kavram olarak ele aldıkları için eleştirir. Her toplumun kendine has yanları olduğunu kabul etmekle beraber bu durumun bunlar arasında genellemeler ve karşılaştırmalar yapmaya engel olmadığını vurgular.

“Bu tarzda ‘milli ilim’, ‘manevi ilim’ anlayışı kültür otarşisine götürür, aynı esas zihniyetin ilim sahasındaki belirtisidir. Bu sanat, edebiyat için iddia edildiği gibi ilim sahasında da kendi içimize kapanmak, diğer cemiyetlere, insanlığın müşterek ilim gelişmesine sırtımızı çevirmek, “biz kendi ilmimizi yapacağız ve bu başka bir milletin ilmine benzemeyecek” diye kendimizi dar, kör bir yola saptırmak, bir daire içinde dönmek demektir (Boran, 1943b: 147).”

Öte yandan herhangi bir “milli ilim”den bahsedilecekse burada milli olanın bilimsel prensipler değil, bu prensiplere göre ele alınan konuyla sınırlı olması gerekir:

“İşte umumi münasebetler formüllerinin bizim cemiyetimizdeki belirtilerini, müşahhas muhtevalarını tetkik edebilir ve etmeliyiz de. Ancak bu manada “milli ilim”den bahsedilebilir((Boran, 1943b: 147).”

Muzaffer Şerif Başoğlu ise “milli ilim” akımının Henri Bergson, Alexis Carrel, Eduard Spranger gibi “Batı’da ilahiyat fakülteleri, kiliseler için cankurtaran hizmeti gören tipler”den (Başoğlu, 1943c: 178) etkilenen bir grup tarafından Türkiye’de dolaşıma sokulduğu tespitini yaparak bilim otarşisi fikrine bağlı olarak Einstein’ı “Yahudi fiziği” diye reddeden Alman fiziğinin bugün ciddiye alınmaz hale geldiğini hatırlatır. Dolayısıyla bugünün kültür ortamında bilimin evrenselliğine vurgu yapmanın hayati önemini bir kez daha belirtir ve faşist ideolojilerden etkilenen insanların özellikle karar verici mercilerde olduklarında ne denli tehlikeli sonuçlar doğabileceği uyarısını yapar:

“İlimin beynelmilel olduğunu hergün tekrar etmeğe ihtiyaç vardır. Çünkü bir tek büyük ilim memleketinin körü körüne avukatlığını yapanlarımız, ilmin yalnız oradan alınabileceğine inananlarımız vardır. Burada bunun hissi ve ideolojik sebeplerine girmeyeceğim. Bu insanlar bilhassa mesul kültür mevkilerinde buldukları zaman bu kör hayranlığın tesiri altında yaptıkları

tercihler ve aldıkları tedbirlerle çok zararlı olabiliyorlar.
(Başoğlu, 1943c: 177)”

“Milli ilim” meselesiyle ilgili son olarak Behice Boran da “Böyle bir ilim anlayışından hareket ederek bir adım daha ilerleyince “tabiat ilmi” denen fizik ve kimya da aynı akıbete uğrayacaktır ve “yahudi fiziği, alman fiziği” tefrikimi yapanlarla aynı kapıya çıkılacaktır (Boran, 1944a: 378)” diyerek Türkiye’deki “milli ilim” söyleminin hızla faşist bir uygulamanın kapısını açabileceğinin altını çizmektedir.

Görüldüğü üzere “milli ilim” anlayışı Adımlar dergisinde faşizmin kültürel formu olan otarşinin bir parçası olarak ele alınmış ve Türkiye’de sosyoloji ve psikoloji alanının öncü isimlerinden Behice Boran ve Muzaffer Şerif Başoğlu’nun bilimin evrenselliğini savunan kararlı duruşuyla bu anlayış ve onu savunan kesimler şiddetle eleştirilmiştir. *Adımlar* dergisinin milli ilim meselesine bu denli hassas yaklaşması, konunun faşizmin temel direği olan ırkçılık ile doğrudan bağlantılı olmasından kaynaklanır. Öte yandan Türkiye’de, bilhassa İstanbul Üniversitesi sosyoloji kürsüsünde milli ilim söyleminin ne denli benimsenmiş olduğu düşünüldüğünde (Ünsaldı/Geçgin, 2013: 260), *Adımlar* dergisinin milli ilim meselesini Ankara çevresinin sosyoloji alanında gerçekleştirdiği atılımların karşısındaki en büyük tehlikelerden biri olarak gördüğü ve eleştirilerini DTCF bünyesinde gerçekleştirilen tüm yenilikleri savunmak adına da yükselttiğini söylemek mümkündür.

Seçkincilik

Adımlar dergisinde kültür otarşisi çerçevesinde ele alınan bir diğer konu dolaylı olarak eğitim meselesiyle alakalı olan “Türkiye’nin gelişiminin seçkin insanlar yetiştirmek marifetiyle olabileceği” iddiasıdır. Esasında bu meselenin dergide ırk üstünlüğü ve milli ilim hususları kadar derin ele alındığını söylemek güçtür. Ancak derginin 9. sayısının ilk yazısı Muzaffer Şerif Başoğlu imzasıyla doğrudan bu konuya ayrıldığından ve Başoğlu’nun görüşleri yine Boran tarafından da pekiştirildiğinden, ötekiler kadar kapsamlı olmasa da seçkincilik meselesinin de bu çalışmada ayrı bir başlık olarak ele alınması yerinde olacaktır.

Başoğlu “*Seçkin Adam Düşkünlüğü ve Faşizm*” başlıklı yazısında bu eğilimi “dünya tarihini bir seçkinler tarihi” olarak okuyup büyük kültürel, toplumsal ve iktisadi gelişmelerin altında yatan esas sebepleri kavrayamamak olarak tanımlar (Başoğlu, 1944b: 281). Böylesi bir tarih anlayışının doğal sonucu, yüksek ve istikrarlı bir toplum yaratmak için seçkin insan yetiştirmeye

odaklanmak olacaktır. Fakat Başoğlu bu anlayışın gözden kaçırdığı temel bir husus olduğunu belirterek şöyle sormaktadır:

“Cemiyeti refaha mı götürmek istiyorsunuz? Yüksek ve istikrarlı bir cemiyet nizamı mı istiyorsunuz? Yapılacak iş basittir. Seçkin adam yetiştirmeğe çalışın, seçkinlerin seçkini insanüstü (übermensch) yetiştirin, varınızı yoğunuzu ona feda edin. Bunların üstünde durmadıkları bir nokta var: seçkin adam nerede yetişecek, limonlukta mı (Başoğlu, 1944b: 281)?”

Başoğlu, bugüne kadar kültür alanında toplumun ilerlemesine vesile olmuş atılımlar yapan insanların toplumun dertlerinden izole, kapalı bir fanus içinde yetişmediklerini bilakis onları bu atılımları yapmaya itenin toplumun dertleriyle birlikte yaşayıp bunlara bir çözüm getirme dürtüsü olduğunu söyleyerek eğitimin seçkin bir zümre yetiştirme uğraşına indirgenmesine şiddetle itiraz etmektedir (Başoğlu, 1944b: 282). Başoğlu böylesi bir seçkin görüşün kökenlerinin tamamıyla faşist rejimlerin idealize ettiği “aydın” yetiştirme anlayışına dayandığı kanısındadır;

“Bugün dünyada seçkin adam, üstün-adam üzerinde duranlar, dikkat edilirse görülür ki faşistlerdir yahut faşistliği temayülü olanlardır. İtalyan faşistlerinin başı Musolini’nin düşeceği günlerde diğer bir faşist devlet şefinin ona, insan-üstü evliyası Niçe’nin eserlerini hediye etmesi, faşist rejimlerde, faşist münevver muhitlerinde mistik insan-üstü, seçkin adam hülyalarının sık sık tekrar edilmesi herhalde tesadüfi bir şey değildir (Başoğlu, 1944b: 282).”

Behice Boran ise ilk kez Başoğlu’nun dile getirdiği bu hususu Türkiye’de kendini halkçı olarak pazarlayıp gerçekte halkın dertlerinden uzakta, onlar adına karar verme gayesinde olan kesimleri tanımlamak için kullanmıştır:

“Halkın terbiyesi ve yetiştirilmesi ile değil, küçük, seçkin bir zümrenin yetiştirilmesi ile kaygulanıyorlar. Halkçıldır! Ama, halk kendi menfaatlerini bilmediğinden, kendi kendini idare edemeyeceğinden, “zıt fikirler içinden doğruyu çıkaramayacağından” ötürü, seçkin zümre(yani kendileri) sırf halkın kendi iyiliği için –sakın başka bir şey için sanmayın- başa geçmeli ve dilediği gibi idare etmelidir. Halka inancı olmayan bir halkçılık! Faşizmin elit nazariyesi de bundan başka bir şey değildir (Boran, 1944a: 378).”

Sonuç olarak, seçkincilik tartışmaları da “içine kapalı bir fanus içinde üstün insan yetiştirme” şeklinde özetlenebilecek bir yaklaşım olarak kültür otarşisi genel tanımının içinde yürütülmüştür. Öte yandan Boran’ın vurguladığı üzere böylesi bir seçkinci anlayış halkın tümünün iyiliğini gözeten bir eğitim politikasının önündeki en büyük engellerden biridir. *Adımlar* dergisi eğitimin seçkin bir zümreyi hedef alması yönünden görüşlere karşı halkçı bir eğitim politikasını savunarak yine dönemi içinde kültür meselesine sosyalist bir pencereden bakan sınırlı çevrelerden biri olduğunu kanıtlamaktadır. Faşizmin kültürel sacayaklarından biri olarak görülen seçkincilik üzerine yürütülen tartışma bu kez tamamen Behice Boran ve Muzaffer Şerif Başoğlu ikilisi tarafından üstlenilmiştir. Bu nedenle, diğer hususlar kadar sık tekrarlanan bir tema olmasa da seçkincilik meselesine karşı çıkış da *Adımlar*’ın ele aldığı ayırt edici kültür meselelerinden biri olarak otarşi isteyenlere karşı çıkmamanın araçlarından biri olmuştur.

SONUÇ

Adımlar dergisi ve genel olarak Ankara çevresi 1940’lı yıllar boyunca Türkiye’de yükselen faşizm sempatisiyle bilimsel ve ideolojik alanda ciddi bir mücadele yürütmüştür. 1943 yılından itibaren Nazi Almanyası’nın gerilemeye başlamasıyla ırkçı, Türkçü-Turancı görüşlerin devlet nezdindeki itibarı giderek azalmıştır. 1944 yılından itibaren *Adımlar* çevresinin de hedefinde bulunan faşist unsurlar Irkçılık-Turancılık Davası’yla yargılanmış birçoğu mahkum edilmiştir. Ne var ki üst düzey devlet bürokrasisindeki ırkçı-faşist görüşlere sempati besleyen grup bu süreçte tasfiye olmamış, dönemin yeni politik atmosferine uygun biçimde söylem değiştirerek konumunu korumuş ve hatta güçlendirmiştir. Hal böyle olunca savaş süresince faşizme karşı aktif bir mücadele veren DTCF’li akademisyenler, takdir görmek yerine “komünistlik suçlamasıyla” kovuşturmaya uğramışlardır. Daha Hasan Ali Yücel, Reşat Şemsettin Sırer’le yürüttüğü mücadeleyi kaybetmeden, onun direktifiyle *Adımlar* ve *Yurt ve Dünya* dergileri 1944 yılında kapatılmış, bunu DTCF’nin sol kanadının tasfiyesi izlemiştir. İlk olarak Muzaffer Şerif Başoğlu, 1944 yılında açılan soruşturma kapsamında tutuklanmış, kısa bir süre hapis yattıktan sonra aldığı bir akademik teklifi değerlendirerek yeniden ABD’ye gitmek durumunda kalmıştır. Kalan isimler ise bir başka soruşturmanın sonucunda 1948 yılında “DTCF Tasfiyesi” olarak bilinen süreç sonucunda üniversiteden uzaklaştırılmışlardır. *Adımlar*’ın diğer büyük ismi Behice Boran, Başoğlu’nun aksine Türkiye’de kalarak mücadele etmeyi tercih etmiş ve Türkiye’nin ilk kitlesel sosyalist partisi olan TİP’in genel başkanlığına uzanacak bir siyasi kariyere başlamıştır.

Bu çalışmada *Adımlar* dergisinde kültür otarşisi kavramı çerçevesinde yürütülen tartışmaların izi sürülmüştür. Bunun için öncelikle Erken Cumhuriyet döneminde uygulanan kültür politikaları ve zihniyeti hakkında bilgi verilmiştir. Ziya Gökalp'in hars-medeniyet bakışından Hasan Ali Yücel'in hümanist projesine geçiş, yarattığı yankılarla birlikte ele alınarak sunulmuştur. Daha sonra İkinci Dünya Savaşı'nın etkisiyle Türkiye'de ciddi taraftar bulmaya başlayan ırkçı, Türkçü-Turancı grupların belli başlı unsurları ve faaliyetleri aktarılmıştır. Nihal Atsız ve Reha Oğuz Türkkkan tarafından yapılan yayımların nasıl büyük bir popüleriteye ulaştığının ve devlet üst düzey bürokrasisinde dahi bu yayımlarda zikredilen düşüncelerin ne kadar yaygınlık kazandığının altı çizilmiştir. Bunun ardından *Adımlar* dergisinin çekirdeğini oluşturan, DTCF çevresinde bir araya gelerek Ankara çevresi ismiyle bilinen grubun genel bir değerlendirilmesi yapılmıştır. Ardından *Adımlar* dergisindeki kültür-siyaset tartışmalarının faşizmle özdeşleştirilen “kültür otarşisi” kavramı çerçevesinde yürütüldüğü tespit edilmiştir. Ağırlıklı olarak Behice Boran ve Muzaffer Şerif Başoğlu'nun yazıları üzerinden, bu çerçevenin içinde, en çok tekrar eden alt başlıklar olarak “ırk üstünlüğü”, “milli bilim” ve “seçkincilik” temalarının Türkiye'deki uzantılarıyla beraber nasıl eleştirildiği derinlemesine analiz edilmiştir. Buna göre ilk olarak *Adımlar* dergisinde ırk üstünlüğü iddiaları hakkında öne sürülen görüşler ele alınmış, bu alanda Muzaffer Şerif Başoğlu'nun ırk üstünlüğünün gerçekliği olmadığını kanıtlamak adına yaptığı bilimsel çalışmalara göz atılmıştır. Irk üstünlüğü *Adımlar* dergisinde hiçbir bilimsel dayanağı olmadığı ve Cumhuriyet ideolojisinin çizdiği milliyetçilik perspektifiyle bağdaşmadığı vurgularıyla mahkum edilmiştir. Milli ilim meselesi de hem ırkçılıkla olan doğal bağlantısı hem de Ankara çevresinin savunduğu bilimin evrenselliği yaklaşımına aykırılığı nedeniyle dergide kültür otarşisi çatısı altında en çok karşı çıkılan hususların başında gelmiştir. Son olarak seçkincilik hususunun, diğer iki konu kadar sık tekrarlanmasa da dergide faşizmle ilişkilendirilen bir başka tema olduğu ortaya konmuştur. Başoğlu ve Boran, eğitimin seçkin bir zümre yetiştirmek üzere kullanılması fikrini doğrudan faşist rejimlerin “üstün insan” yaratma projesiyle bağdaştırmıştır. Önceki iki konuda olduğu gibi bu seçkincilik isteğine de otarşinin bir uzantısı olarak şiddetle karşı çıkmıştır. Bütün bunlarla, *Adımlar* dergisinin kültür otarşisi kavramını merkeze alarak 1940'lı yıllarda basında ve devlet yönetiminde altın çağını yaşayan faşist eğilimlere karşı bilimsel yaklaşımı hiçbir zaman elden bırakmayan bir anlayışla mücadele etmenin önemli mecralarından biri olduğu ortaya konmuştur.

DİPNOTLAR

- 1 Dönemin diğer Türkçü dergileri için bkz. Kaynar, M. K. ve Ak, G. (2016), “Niyazi Berkes ve 1940’lı Yılların Sol Muhalif Dergisi Yurt Ve Dünya Birlikteliği”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 16: 333
- 2 Ayrıntılı bilgi için bkz. Alişoğlu, B. (2021), “Tek Parti Döneminin Düşünsel Ortamı İçinde Sol Basının Yeri”, *Tarih ve Günce*, 9: 425-474
- 3 Öyle ki Hüseyin Bozok tarafından kaleme alınan bir değerlendirmede, “ilerici” bir sanatçı olarak tanıdıkları Bedri Rahmi Eyübođlu, Çorum gezisi üzerine yazdığı bir yazıda ilçedeki yeni yapıları mimari açıdan sevimsiz bulunduğunu belirttiği için “gericiliğe düşmemesi” üstü kapalı uyarısıyla eleştirilmektedir. Bkz. Bozok, H.(1944), “Gelenekçiler mi Haklı?”, *Adımlar*, 11: .370-371

KAYNAKÇA

Alişoğlu, B. (2021), “Tek Parti Döneminin Düşünsel Ortamı İçinde Sol Basının Yeri” *Tarih ve Günce*, 9: 425-474

60

Başoğlu, M.Ş.(1943), “Fikir hayatımızda bir dönme hâdisesi daha: Tahsin Banguoğlu’nun ırkçılığı bırakıp bu sahada hakikatın avukatı kesilişii.”, *Adımlar*, 8: 277-278

Başoğlu, M.Ş.(1943), “İlimde Gelişmemizin Reel Şartları”, *Adımlar*, 6: 177-181

Başoğlu, M.Ş.(1943), “Ordinarius Profesör Mustafa Şekip Tunc’a”, *Adımlar*, 4: 128-129

Başoğlu, M.Ş.(1944), “Fikir Mesullüđü ve Zorba Zihniyeti”, *Adımlar*, 11: 345-347

Başoğlu, M.Ş.(1944), “Seçkin Adam Düşkünlüğü ve Faşizm”, *Adımlar*, 9: 281-283

Baştınmar, Z.(1943), “Büyük Türk Hümanisti Tevfik Fikret”, *Adımlar*, 8: 260-262

Belli, M. (2002) *İnsanlar Tanıdım: Mihri Belli’nin Anıları*, Dođan Kitapçılık, İstanbul

- Berkes, N. (1997), *Unutulan Yıllar*, İletişim, İstanbul
- Boran, B. S. (1943), “Hangi Manâda Millî İlim?”, *Adımlar*, 5: 145-148
- Boran, B. S. (1943), “İlim ve Cemiyet”, *Adımlar*, 1: 17-19
- Boran, B. S. (1944), “Kalp Fikir, Gerçek Fikir”, *Adımlar*, 12: 377-379
- Bozok, H. (1944), “Gelenekçiler mi Haklı?”, *Adımlar*, 11: 370-371
- İsimsiz (1943), “Adımlar”, *Adımlar*, 1: 1-5
- Diñçer, H. (2012), “Niyazi Berkes’e Göre Kemalizm ve Çağdaşlaşma”.
Yayınlanmamış doktora tezi, A.Ü. *Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü*, Ankara.
- Ercan, E. E. (2021), “Erken Cumhuriyet Döneminde Hümanizma Kavrayışları
I: Adımlar Dergisi Hümanizma Anketi”, *İnönü Üniversitesi İletişim
Fakültesi Elektronik Dergisi (İNİF E-Dergi)* 6:163-179
- Ercan, E. E. (2021), “Erken Cumhuriyet Döneminde Hümanizma Kavrayışları
II: Adımlar Dergisi Hümanizma Anketinin Sonlandırılması” . *İnönü
Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi (İNİF E-Dergi)* , 6 (2),
158-174
- Hamilton, R. F. (2003), “American Sociology Rewrites Its History”,
Sociological Theory, 21(3), 281–297
- Kaçmazoğlu, B. (2015), “Türkiye’de Sosyolojinin 100 Yıllık Birikimi Üzerine
Bazı Tespitler”, *Sosyoloji Konferansları*, 52: 29-55
- Kasapoğlu, A. (2011), “Bir Halk Sosyolojisi Örneği Olarak Adımlar Dergisinin
Semiyotik İncelemesi” , *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 14 (1) , 134-191
- Kayalı, K. (2001), *Türk Düşünce Dünyasında Yol İzleri*, İletişim, İstanbul
- Kaynar, M. K. ve Ak, G. (2016), “Niyazi Berkes ve 1940’lı Yılların Sol Muhalif
Dergisi Yurt ve Dünya Birlikteliği”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları
Dergisi*, 16: 325-372

- Koçak, O. (2009), “1920’lerden 1970’lere Kültür Politikaları”, Bora, Tanıl–Gültekinil, Murat – Yılmaz, Murat (Ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Kemalizm*, Cilt: 2, İletişim Yayınları, İstanbul: 370-418
- Küçük, Y. (1983), “Cumhuriyet Döneminde Aydınlar ve Dergileri”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt-I*, İletişim Yayınları, İstanbul: 138-144
- Navora-Yaşın, Y. (2000), “ “Evde Taylorizm”: Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk yıllarında evişinin rasyonelleşmesi (1928-40)”, *Toplum ve Bilim*, 84, Bahar: 51-74
- Maiocchi, R. (2009), “Fascist Autarky and the Italian Scientists”, *Journal of History of Science and Technology*, Vol.3, Fall: 62-73
- Mumcu, U. (1996), *Bir Uzun Yürüyüş*, um:ag Vakfı Yayınları
- Oğuz, M.C. (2015), “Mustafa Şekip Tunç ve Türkiye’de Bergsonculuk”, *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1: 90-109
- Oktaç, A. (1998), “Türk Solu ve Kültür”, *Toplum ve Bilim*, 78: 38-58
- Oran, B. (1969), “İkinci Dünya Savaşında Türkiye de Siyasal Hayat ve Sağ Sol Akımları”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 24: 227-275
- Savi, L. (2015), “Italy’s Autarky- Fashion and Textiles in the Fascist regime”, Dress and Politics. *Proceedings of the 2014 Annual Meeting of the ICOM Costume Committee*, Nafplion and Athens, Greece, 7-13 September 2014, “Endymatologika”(Costume Studies), Volume V, https://www.academia.edu/9122601/Italy_s_autarky_Fashion_and_Textiles_during_in_the_Fascist_regime
- Şenyürek, M. (1943) “Muzaffer Şerif Başoğlu: Irk Psikolojisi. Üniversite Kitabevi, İstanbul, 1943. S.123.”, *Adımlar*, 2: 74-76
- Turner, J. H. (1988), “The Mixed Legacy of the Chicago School of Sociology”, *Sociological Perspectives*, 31(3), 325–338
- Ülken, H. Z. (1943), “İlim Karşısında Tarih II”, *Adımlar*, 6: 182-185

Ünsaldı, L., & Geçgin, E. (2013), *Sosyoloji Tarihi: Dünya'da ve Türkiye'de Heretik Yayınları*, Ankara.

Üstel, F. (1994), “1920’li ve 30’lu Yıllarda ‘Milli Musiki’ ve ‘Musiki İnkılabı’”, *Defer*, 22: 41-53

Vural, M. K. (2018), “‘Ankara Çevresi’nin ‘Ötekileştirilme’ Süreci ve Dil-Tarih Tasfiyesi’nin İdeolojik-Düşünsel Arka Planı”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1: 11-44

Yücel, F. (2006), “Türkiye’nin Aydınlanma Sürecinde Çevirinin Rolü”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2: 207-220